

Trouw en onwrikbaar

Tweeduizend jaar
provinciebestuur
in Utrecht

Renger E. de Bruin

W BOOKS

Trouw en onwrikbaar

Tweeduizend jaar
provinciebestuur
in Utrecht

Renger E. de Bruin

 BOOKS

Inhoud

- 4 Inleiding
- 10 Aan de rand van grote rijken, 19 v.Chr.-925 n.Chr.
- 20 De bisschop als vorst, 925-1375
- 30 De Stichtse Landbrief als leidraad, 1375-1528
- 46 Habsburgse heersers en opstandige Staten, 1528-1618
- 66 Tussen stadhouder en Ware Vrijheid, 1618-1780
- 90 Revolutie en restauratie, 1780-1850
- 110 Van constitutionele monarchie naar Duitse bezetting, 1850-1945
- 128 In de moderne samenleving, vanaf 1945
- 154 Slotbeschouwing
- 158 De bisschoppen van Utrecht en hun opvolgers
- 160 Woord van dank
- 161 Literatuur
- 166 Noten
- 176 Colofon

Uitzicht vanuit de zestiende verdieping van het Utrechtse Provinciehuis, met in het midden de gerestaureerde Domtoren, omgeven door hoogbouw. Foto door Renger de Bruin, 2025.

band met Utrecht. Bisschop Bernold was een vertrouwing van Koenraad II en Hendrik III. Verscheidene keizers steunden de Utrechtse bisschoppen in een ambitieus bouwprogramma, dat het bisdom meer aanzien moest verschaffen. In de loop van de elfde eeuw verrees een aantal forse romaanse gebouwen: de Dom, de Pieterskerk, de Janskerk, de Paulusabdij en de Mariakerk. Zij vormden op de plattegrond van Utrecht een kruis. Het plan voor dit kerkenkruis wordt toegeschreven aan bisschop Bernold en keizer Hendrik III, waarschijnlijk als monument voor Hendriks in 1039 te Utrecht overleden vader Koenraad II, wiens ingewanden na de balseming werden bijgezet in het koor van de Domkerk. Het kerkenkruis kreeg tegen het einde van de elfde eeuw zijn voltooiing met de bouw van

Het kerkelijk bisdom Utrecht.

de Mariakerk.³⁹ Bouwheer was bisschop Koenraad, met steun van keizer Hendrik IV.

Omgekeerd kon de keizer rekenen op de trouw van de Utrechtse bisschoppen in zijn conflict met de paus over de benoeming van bisschoppen. Deze Investituurstrijd ontstond toen Gregorius VII deze praktijk niet langer accepteerde. Hij deed Hendrik IV zelfs in de ban. Deze bevond zich op dat moment, Pasen 1076, in Utrecht. De toenmalige bisschop Willem was solidair met zijn vorst en sprak vanaf de preekstoel spottende woorden over de pauselijke banvloek. Toen de Pieterskerk diezelfde avond door

Het wereldlijk bisdom Utrecht.

de bliksem werd getroffen en de bisschop enkele weken later stierf, vreesden de gelovigen voor hemelse straffen.⁴⁰ Hendrik iv verzoende zich met de heilige vader, maar hervatte later de strijd.

In het conflict, dat zich tientallen jaren voortleepte, verloor de keizer langzamerhand de steun van de bisschoppen. Zo koos de Utrechtse bisschop Godebald partij voor de paus. Keizer Hendrik v zag zich gedwongen een compromis te sluiten. Bij het Concordaat van Worms (1122) spraken paus en keizer af dat de bisschoppen in het Duitse Rijk door de plaatselijke gelovigen (geestelijken en leken) zouden worden voorgedragen. Bij acceptatie van de keuze zou de paus hen tot (kerkelijk) bisschop wijden en de keizer hen als (wereldlijk) vazal aannemen. Een tot bisschop gekozene, die nog niet door de paus (of de aartsbisschop) was gewijd, werd aangeduid als elect. Een enkeling bleef dat.

Bisschop Bernold met zijn kerkenplan, op een in 1603 gerestaureerde schildering in de Utrechtse Pieterskerk. Tekening door Pieter Saenredam, 1636. Het Utrechts Archief.

Agressieve buren en opstandige ridders

Door de bepalingen van het Concordaat kwam de bisschopskeuze te liggen bij hoge geestelijken en edelen in het bisdom. De directe rol van laatstgenoemden was al snel uitgespeeld en de keuze kwam in de loop van de twaalfde eeuw te liggen bij de kanunniken van de kapittelkerken. De aan de Dom en de vier andere kapittels in de stad (Oudmunster, St. Pieter, St. Jan en St. Marie) verbonden geestelijken waren grotendeels afkomstig uit aanzienlijke families. Deze kanunniken hadden wel een gelofte van kuisheid afgelegd, maar niet van armoede. Zij genoten inkomsten uit de rijke kapittelgoederen (prebenden) en lieten het gemeen-

Hendrik v bezoekt zijn vader Hendrik iv, die door hem in 1105 is afgezet en gevangengenomen. Tekening, ca. 1450. Universitätsbibliothek Heidelberg.

De Stichtse Landbrief als leidraad 1375 1528

Bisschop Arnold van Horne zat volledig aan de grond, toen hij in het voorjaar van 1375 aan zijn Nederstichtse onderdanen vroeg om hem uit de moeilijkheden te helpen. Hij kreeg gedaan dat hij een belasting, morgengeld, mocht heffen. Daarvoor eisten de vertegenwoordigers van de kapittels, de Ridderschap en de steden, de drie standen, wel een schriftelijke vastlegging van hun rechten. De bisschop stemde daarin toe. Op 17 mei gaf hij een document uit, de Stichtse Landbrief, waarin de rechten van de standen, de privileges, waren beschreven. De daarin vastgelegde bepalingen zouden voor lange tijd leidend zijn voor de bestuursinrichting van het Nedersticht.

De oplossing voor een bisschop in nood

In de Landbrief staat de precieze locatie niet vermeld, maar het is aannemelijk dat de uitvaardiging plaatsvond in de vergaderzaal van het Domkapittel. Zeker is dat de bisschop dit deed in aanwezigheid van de dekens en kanunniken van de vijf Utrechtse kapittelkerken (de Eerste Stand), negentien ridders en achttien knapen (de Tweede Stand) en vertegenwoordigers van de steden Utrecht, Amersfoort en Rhenen (de Derde Stand). Alle partijen hechtten hun zegels aan het stuk. Van de exemplaren die betrokkenen mee naar huis kregen, zijn er zeven bewaard gebleven. Die bevinden zich nu in Het Utrechts Archief.⁵⁴ De Stichtse Landbrief was grotendeels een vastlegging van een reeds bestaande praktijk, maar bevatte daarnaast nieuwe bepalingen.⁵⁵ Het overleg tussen bisschop en standen kreeg een vaste basis in de Staten van het Nedersticht. Zonder hun toestemming mocht de bisschop geen oorlog meer voeren en daarmee hadden zij een

beslissende invloed op de buitenlandse politiek. Ook voor beden (belastingen) moest hij bij de Staten zijn, die vervolgens de uitgaven mochten controleren. De heffingen (morgengeld en huisgeld) waren volgens de Landbrief geen recht van de bisschop als landsheer, maar konden slechts als gunst van de standen aan hem worden verleend en mochten zeker geen permanent karakter hebben.⁵⁶ Een alternatieve financiële noodgreep, het verpanden van gebieden, kastelen of ambten, waardoor delen van het Nedersticht vaak voor kortere of langere tijd in Hollandse of Gelderse handen waren gekomen, werd uitgesloten. Het gebied had nu gefixeerde grenzen, die ongeveer de latere provincie Utrecht omvatten. Ambten werden niet meer als een bezit beschouwd, maar als een uit te voeren taak. Bekleders daarvan moesten geboren Stichtenaren zijn ('gheboren uut den Ghestichte') en voor aanvaarding van hun ambt een eed afleggen in de Statenvergadering.⁵⁷ De bisschop verbond zich de Landbrief in ere te houden. Bleef hij daarbij in gebreke, dan waren zijn onderdanen ontslagen van hun eed aan hem.

De Landbrief zou de bestuursinrichting van het Nedersticht de komende anderhalve eeuw bepalen. De Staten speelden daarin een cruciale rol. Zij werden een enkele keer de 'dryen staten' genoemd, voor het eerst in 1426, maar meestal kapittel-

Achter de Dom in Utrecht, met zicht op het koor van de kerk, de Domtoren en een woontoren van het Domkapittel. Achter dit huis heeft de oude kapittelzaal gelegen, waar de Stichtse Landbrief waarschijnlijk is uitvaardigd. Foto door Erik van Rosmalen, 2025.

Besturen volgens de Landbrief

De Eerste Stand in de Staten bestond uit de vijf Utrechtse kapittels, die zich als de vertegenwoordiging van de geestelijkheid in het Nedersticht en zelfs van het hele bisdom beschouwden. In principe konden alle kanunniken ter Statenvergadering verschijnen, maar in de praktijk werd er met afvaardigingen gewerkt. Bij de Tweede Stand, die de niet-geestelijken buiten de steden vertegenwoordigde, konden alle riddermatigen in het Nedersticht aan de vergadering deelnemen. In het midden van de vijftiende eeuw waren dat er ongeveer zestig. Hoeveel er daadwerkelijk naar de bijeenkomsten zijn gekomen, is niet duidelijk. De Ridderschap was

Jacob van Driebergen (1436-1509), sinds 1454 kanunnik van St. Jan en tussen 1502 en 1509 vice-deken van het kapittel. Olieverf op paneel, anoniem Noord-Nederlands, 1502. Centraal Museum Utrecht.

niet zo goed georganiseerd als de kapittels. Hun inbreng in de Statenvergadering konden de ridders lang niet zo goed voorbereiden als de kanunniken en hun invloed was dan ook veel kleiner. De Ridderchap als geheel vroeg bijna nooit om een Statenvergadering; dat deden hoogstens individuele edelen. De term 'Ridderschap' werd in 1426 voor het eerst gebruikt.⁶¹

De Derde Stand, die de stedelingen vertegenwoordigde, werd gedomineerd door Utrecht, veruit de rijkste en de grootste stad in het Nedersticht en zelfs in de Noordelijke Nederlanden. Formeel hadden plaatsen als Vreeland of Bunschoten stadsrecht, maar bleven eigenlijk dorpen. Zij zijn dan ook bijna nooit op Statenvergaderingen verschenen. Wel hebben dergelijke ministeden of individuele inwoners Statenvergaderingen aangevraagd. Het ging dan om concrete belangen als klachten tegen bisschoppelijke functionarissen. In het Nedersticht waren behalve Utrecht alleen Amersfoort, Rhenen en later Wijk bij Duurstede echte steden. Montfoort en IJsselstein, die toen een zelfstandige positie innamen, waren niet in de Staten vertegenwoordigd en dat gold uiteraard ook voor de steden in Hollands geworden gebieden, zoals Muiden, Oudewater en Woerden. De vertegenwoordigers van Amersfoort, Rhenen en Wijk liepen de deur van de kapittelzaal evenmin plat. Bij aanwezigheid waren zij gebonden aan een besluit, waarop zij door hun geringe gewicht nauwelijks invloed hadden kunnen uitoefenen. Bovendien was de reis naar de hoofdstad een hele onderneming. Zo vroegen de burgemeesters van Rhenen zich in 1485 af waarom zij naar de Statenvergadering moesten komen: 'wat wilmen ons quellen 't is doch bij ons een clene dinc van lande.'⁶²

Afgevaardigden van het Utrechtse stadsbestuur waren er altijd. Burgemeesters, leden van de raad en de stadssecretaris frequenteerden de vergaderingen. Die hoofden, evenals de kanunniken, nauwelijks afstand te overbruggen. Zonder de hoofdstad kon het bestuur van het Nedersticht niet functioneren, alleen al in financieel opzicht. Utrecht had in de veertiende en vijftiende eeuw een betrekkelijk democratisch stadsbestuur.⁶³ In 1304 hadden de gilden het patriciaat van zijn macht beroofd en

hervormingen vastgelegd in een Gildebrief, die 37 jaar later werd herbevestigd. De machtsgreep van de Utrechtse gilden was mogelijk geworden door de verdeeldheid tussen patricische families en de steun van hun Vlaamse collega's, die in de Gulden-sporenslag (1302) een grote overwinning hadden behaald. Vervolgens accepteerde de bisschop de nieuwe constellatie. De Gildebrief schreef voor dat door gildebroeders gekozen oudermannen de 24 leden van de stedelijke raad aanwezen en die weer de twaalf schepenen. Beide lichamen schoven jaarlijks een burgemeester naar voren. Tot 1528 bleef dit stelsel bestaan.

Ook in Amersfoort bestond tot 1528 een kiesstelsel. Op 5 januari, de dag voor Driekoningen, was er op het stadhuis een bijeenkomst van 'omtrent in de vijftich personen van de treffycxste, ryckste, verstandichtste ende vredsaeemste borgeren ende inwoonders van Amersfoort, die daer toe by de magistraat van outs waren genomineert.' Uit deze groep werden dertien mannen geloot, die uit de anderen twee burgemeesters, twaalf schepenen en twaalf raden moesten kiezen.⁶⁴ Deze vorm van

Gezicht op Rhenen. Tekening door Dirk van der Burg, 1764. Atlas Munnicks van Cleeff, John & Marine van Vlissingen Fine Arts.

bestuursrekrutering was minder democratisch dan die in Utrecht, maar hield wel een zekere burgerparticipatie in.

De bisschop verscheen slechts zelden voor de Staten. Hij liet zich vertegenwoordigen door de Domdeken. Aangezien die geen uitvoerder van het bisschoppelijk bestuur was, maar het hoogste lid van een machtig college, vergrootte dit de zelfstandigheid van de Staten en tevens de dominantie van de kapittels daarin. De bisschop kwam alleen wanneer de Staten hem daarom vroegen.⁶⁵ Daarmee was een dualistisch stelsel ontstaan van enerzijds een bisschop met zijn ambtenaren en anderzijds een Statenvergadering, die een controlerende taak had. Deze controle strekte zich onder meer uit tot het dijkwezen. Zowel de kapittels, die uitgestrekte landerijen bezaten, als de stad Utrecht hadden belang bij een goede waterhuishouding. Werkzaamheden van de voltallige Staten werden gedelegeerd aan deputaties, commissies die na het voltooien van de taak weer werden opgeheven.

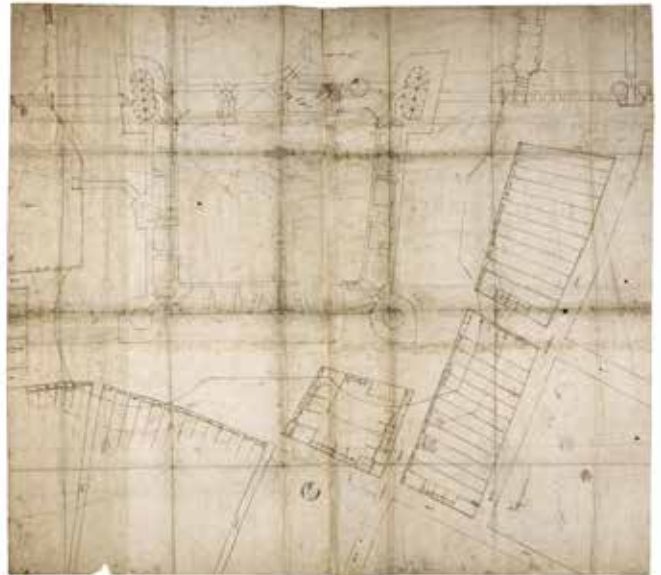
De Bijlhouwerstoren in Utrecht, genoemd naar het belangrijke gilde van de houtbewerkers, die dit deel van de muur moesten bewaken. Tekening door Herman Saftleven, ca. 1650-1675. Atlas Munnicks van Cleeff, John & Marine van Vlissingen Fine Arts.

heerser over deze gebieden was Karel sinds 1519 Duits keizer. Hij zag het als zijn taak om deze sinds de twaalfde eeuw steeds verder uitgeholde functie in oude luister te herstellen. Zijn erflanden dienden de middelen te verschaffen om dit ideaal te verwezenlijken. Utrecht vormde in dit geheel slechts een klein radertje.

Om dit radertje soepel te laten lopen, was bijstelling noodzakelijk. Het grootste risico voor obstructie was mogelijke opstandigheid van de stad Utrecht. Het garnizoen van de dwangburcht

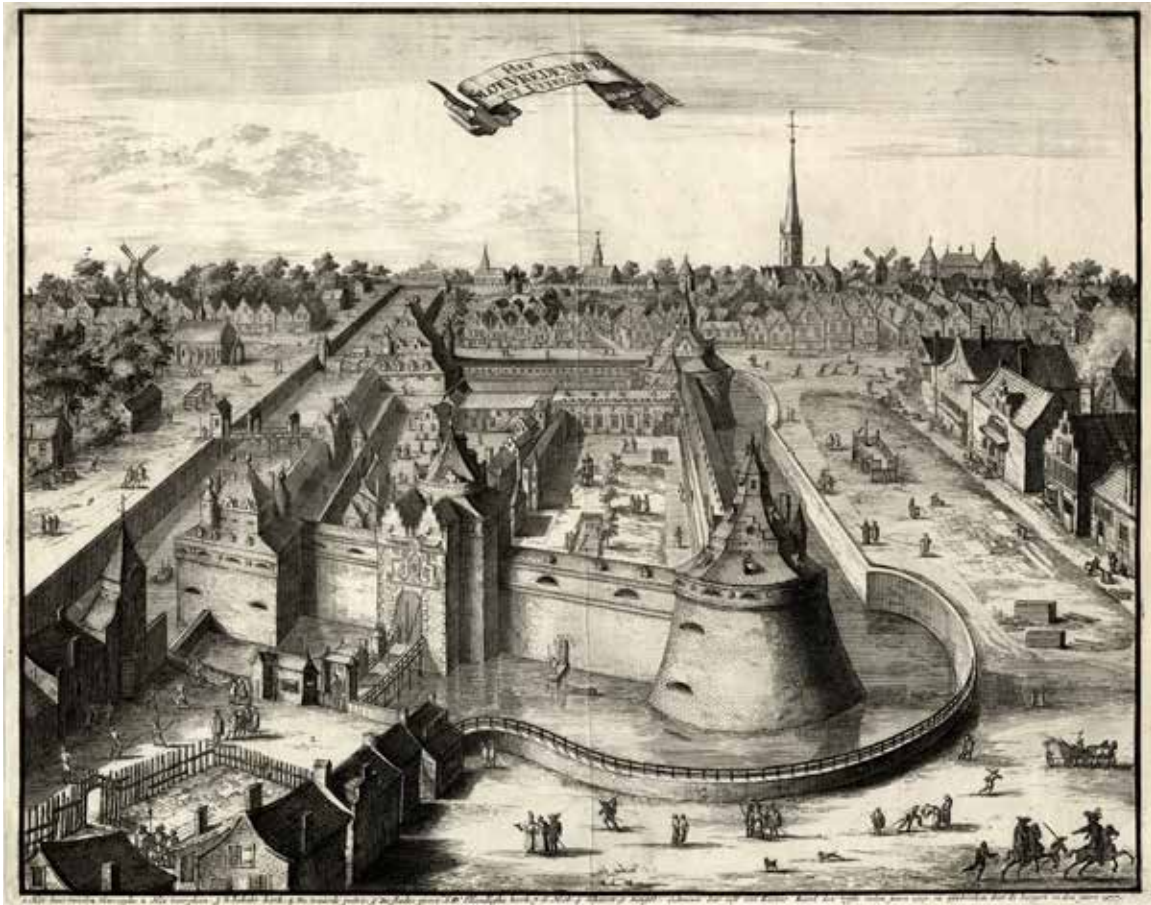
Wapens van de leden van de Utrechtse Ridderschap, die aanwezig waren bij de overdracht van het wereldlijk gezag door Hendrik van Beieren aan Karel v op 21 oktober 1528. Het Utrechts Archief.

Vredenburg, die Karel v aan de westkant van de stad liet bouwen, was een voldoende garantie daartegen.⁸⁵

Het stadsbestuur, vroeger gekozen door de rebelse gilden, werd nu benoemd door de stadhouder. Dat dit elk jaar opnieuw moest gebeuren, vergrootte de afhankelijkheid en dus de loyaliteit. Raad en schepenvank waren samengebracht in één stadhuis, dat grondig werd verbouwd. Bij de vergaderingen was een afgezant van de stadhouder aanwezig. De positie van de stad Utrecht in de Staten werd verzwakt door de inbreng van de kleine steden te vergroten. Daartoe behoorde naast Amersfoort, Rhenen en Wijk bij Duurstede sinds 1536 ook Montfoort. Met deze maatregelen was de Derde Stand in de Staten aardig onder controle. De Eerste Stand, waartoe in het verleden alle stemgerechtigde kanunniken behoorden, bestond voortaan uit een of twee afgevaardigden per kapittel. Bovendien

Plattegrond met het ontwerp van het kasteel Vredenburg te Utrecht door Rombout Keldermans, 1528. Het Utrechts Archief.

oefende de landvoogdes invloed uit op de benoeming van kanunniken. Hoewel steeds meer buitenstaanders werden benoemd, bleven de kapittels een bolwerk van de Utrechtse elite.⁸⁶

Ook de Tweede Stand verloor aan autonomie, omdat het Hof van Utrecht, de nieuw opgerichte rechtbank, voortaan bepaalde wie van de ridders 'ter dagvaart' werden beschreven.⁸⁷ Er was wel sprake van een statusverhoging. In de bepaling werden 'eedelen ende ritterscap' als synonieme

begrippen gehanteerd.⁸⁸ Met de instelling van het Hof was er nu een instantie die op grond van vastgelegde criteria bepaalde wie tot de Tweede Stand behoorde in plaats van dat de ridders dat zelf uitmaakten. De criteria waren niet nieuw, maar eerder een vastlegging van het reeds gegroeide. Het eerste vereiste was riddermatige afstamming. Om dat te bewijzen, werden genealogieën opgesteld, die soms tot onwaarschijnlijke ouderdom terugvoerden. Het tweede criterium was een riddermatige leefwijze. Al eerder mocht een ridder niet zelf het land bewerken, wilde hij zijn status niet verliezen, maar nu was er een instantie die dat kon beoordelen. De eisen voor een ridderlijke levenswijze werden bovendien steeds meer aangescherpt. De belangrijkste eis zou uiteindelijk het bezit van een ridderhofstad worden, een status toegekend aan een adellijk huis op het platteland.

Kasteel Vredenburg, met links de stadsbuitengracht en op de achtergrond de toren van de Jacobikerk. Ets door Coenraad Decker (1656) naar de situatie van ca. 1540. Het Utrechts Archief.

Beslissend voor de toekomst waren de gebeurtenissen in Frankrijk, het land waar veel gevluchte patriotten asiel hadden gekregen. Daar brak in 1789 een revolutie uit, die steeds verder radicaliseerde. In de jaren 1792-1793 verklaarde het revolutionaire bewind de oorlog aan verschillende vorsten, onder wie de Nederlandse stadhouder. De strijd golfde heen en weer tot de Franse legers in juni 1794 een doorbraak forceerden. De patriotse activiteiten namen sterk toe, ook in het Sticht. Eind juli kondigden de Staten van Utrecht maatregelen aan tegen leesgezelschappen die de 'verderfelyk overgedrevene leere van Vryheid en Gelykheid' propageerden en verscherpten de perscensuur.²¹⁴

De revolutionairen konden evenwel serieus aan machtsovername gaan denken, want tegen het eind van de zomer overschreed het Franse leger de zuidgrens van de Republiek en bereikte in de loop van de herfst de grote rivieren. Toen die door buitengewoon strenge vorst rond de jaarwisseling dichtvroren, konden de Fransen doormarcheren. Net als in 1672 begonnen de Staten van Utrecht met onderhandelingen, die op 16 januari 1795 resulteerden in een capitulatie. Tot de voorwaarden behoorde een garantie voor personen en goederen, waarmee plundering werd afgewend. Voorlopig zouden de zittende regenten op hun post blijven. De Franse bevelhebber, Charles Pichegru, die eigenlijk niets van revolutie moest hebben, werkte zelfs graag met hen samen.

Een democratisch provinciebestuur

Van hogerhand kwamen echter orders om de revolutie toe te laten. Op zondag 25 januari 1795 zette een Comité Revolutionair de Utrechtse vroedschap af en stelde aan het toegestroomde volk een Provisionele Municipaliteit voor. In dit voorlopige bestuur hadden naast patriotsgezinde regenten ook burgers uit andere sociale lagen zitting. Een doorbraak was dat katholieken voor het eerst in twee eeuwen weer bestuursverantwoordelijkheid droegen. Hetzelfde gebeurde in Amersfoort, Wijk bij Duurstede en Montfoort.

De Staten van Utrecht werden op 28 januari afgezet. Het Eerste en het Tweede Lid werden als

achterhaalde standenvertegenwoordigingen opgeheven. Aan het stadhouderschap en erfelijke ambten kwam een einde. De stadhouder zelf was naar Engeland gevlucht. Het voorlopige provinciebestuur, de Provisionele Representanten 's Lands van Utrecht geheten, werd gevormd door de vier gerevolutioneerde steden. Rhenen sloot zich half februari aan, nadat de Provisionele Representanten hier de revolutie met militaire assistentie hadden opgelegd. Het als Oranjebezit geconfisqueerde IJsselstein kwam bij Holland, niet bij Utrecht. Voor het platteland, dat tot dan toe door de Ridderschap

—
Presentiebordje voor de leden van de Representanten 's Lands van Utrecht, het revolutionaire provinciebestuur uit de jaren 1795-1796, dat bijeenkwam in de Statenkamer, die inmiddels de naam Landschapshuis droeg. Centraal Museum Utrecht.

vertegenwoordigd was geweest, werden per kwartier verkiezingen uitgeschreven. Eind maart namen de plattelandsafgevaardigden zitting, waarop de aanduiding 'provisionele' werd geschrapt. In de vergadering hadden de vijf steden en de vier plattelandskwartieren elk een stem.²¹⁵ Een vijfde stem voor het platteland werd door de stad Utrecht tegengehouden.

Een door het voorlopige provinciebestuur ingesteld Comité tot de Zaken ten Plattelande zette in het voorjaar van 1795 de meeste dorpsbestuurders af en verving hen door aanhangers van de revolutie. In sommige plaatsen ging dat probleemloos, bijvoorbeeld in Houten, waar al direct na de capitulatie een vrijheidsboom was geplant en een Comité Revolutionair was samengesteld. In andere plaatsen zoals Nigtevecht was druk van buitenaf nodig. De revolutie had vooral aanhang in overwegend katholieke streken, zoals het Kromme-Rijng gebied.²¹⁶ Een voor het platteland ingrijpende

maatregel was de afschaffing van de heerlijke rechten. Die werden in februari 1795 door de Provisionele Representanten als strijdig met de rechten van de mens en burger vernietigd. Adellijke en patricische ambachtsheren legden zich daar bij neer, opgelucht als zij waren dat hun het lot van Franse standgenoten bespaard was gebleven. Over Vreeswijk, waarover de stad Utrecht sinds 1582 heerlijke rechten uitoefende, ontstond een conflict tussen het stadsbestuur en de Representanten, tot besloten werd dat het volk van Utrecht en het volk van Vreeswijk voortaan één zouden zijn.

In dit conflict speelde de tegenstelling tussen gematigde en radicale revolutionairen, die zich in de hele Bataafse Republiek manifesteerde. In de Utrechtse stadsbesturen hadden de gematigden een meerderheid, terwijl radicalen zich organiseerden in sociëteiten en wijkcomités. Zij kregen de steun van het provinciebestuur. De Representanten streefden met een beroep op de revolutionaire beginselen naar vermindering van de stedelijke autonomie, waarmee de eeuwenoude tegenstelling tussen stad en provincie een nieuwe ideologische lading kreeg.

De strijd tussen het provinciale en het stedelijke bestuur verscherpte zich in 1796. Het ging vooral om het ontwerpen van een democratische bestuursregeling, die de voorlopige afvaardiging uit 1795

Het dorp Vreeswijk met de sluis, die voor de handel van de stad Utrecht van groot belang was. Tekening door Jan de Beijer, ca. 1750. Atlas Munnicks van Cleeff, John & Marine van Vlissingen Fine Arts.

In de moderne samenleving vanaf 1945

Met de Statenverkiezingen, die op 29 mei 1946 in de elf Nederlandse provincies werden gehouden, keerde de representatieve democratie ook op het regionaal niveau terug. Het beleid stond geheel in het teken van de wederopbouw. Die leidde tot een aanzienlijke taakverzwaring van overheidsorganen. Dat gold ook voor de provincies. Deze trend zette zich daarna door totdat tegen het einde van de twintigste eeuw een tegenbeweging op gang kwam. Ondanks de groei in het takenpakket bleef de provincie voor veel inwoners iets abstracts. Concreet werd provinciaal beleid, toen in 2024 de wolf verscheen op de Utrechtse Heuvelrug en de provincie reageerde.

Uitgestelde vernieuwing

Tijdens haar Londense ballingschapsjaren droomde koningin Wilhelmina van een vernieuwd Nederland, waarin de vermolmden structuren van het vooroorlogse bestel zouden worden vervangen door samenwerking van vitale krachten. Voor haarzelf zou daarbinnen een veel grotere rol zijn weggelegd dan zij vóór 1940 had gespeeld. Het regeren zonder parlement en met een zwakke regering-in-ballingenschap was haar goed bevallen. In verzetskringen leefden vergelijkbare gedachten. Verder waren in gijzelaarskampen als Sint Michielsgestel en Buchenwald, waar vooraanstaande Nederlanders bij elkaar opgesloten waren geweest, ideeën ontstaan over het doorbreken van de Verzuiling, die de Nederlandse samenleving tot 1940 had bepaald. Dat ideaal heette de Doorbraak.²⁹⁰

De verkiezingen voor de Tweede Kamer, de gemeenteraden en de Provinciale Staten in het voorjaar van 1946 brachten echter het vooroorlogse

partijenlandschap terug. De Partij van de Arbeid (PvdA), die uit de Doorbraakgedachte was voortgekomen, bleek in wezen een voortzetting te zijn de oude SDAP, aangevuld met progressieve liberalen en linkse christenen. Wel waren oorspronkelijke speerpunten als klassenstrijd, republikanisme en pacifisme verdwenen of afgezwakt, maar die tendensen waren er voor de oorlog ook al bij de SDAP geweest.²⁹¹ De PvdA haalde zelfs minder stemmen dan de samenstellende delen en was nauwelijks groter dan de vroegere SDAP. Vernieuwingsgezinde katholieken werden door de kerkelijke leiding teruggefloten. Dit beleid kreeg een formele bekrachtiging in een herderlijk schrijven, het bisschoppelijke mandement van 1954, maar ook vóór die tijd moesten gelovige katholieken zich aansluiten bij tot de zuil behorende groeperingen.²⁹² De Katholieke Volkspartij (KVP) behaalde in 1946 landelijk een net iets beter resultaat dan haar voorganger, de RKSP, in de late jaren dertig, maar bij de Utrechtse Statenverkiezingen net iets minder. De ARP en de CHU hadden niet eens hun naam veranderd en leden een licht verlies, een gevolg van de uitstroom van progressieve aanhangers naar de PvdA. De liberalen deden een stap terug, maar hergroepeerden zich later in de Volkspartij voor Vrijheid en Democratie (VVD). De grote winnaar bij de eerste naoorlogse verkiezingen was de Communistische Partij van Nederland (CPN), die zich in het

In de zomer van 2024 werd op last van de provincie in Landgoed Den Treek (gemeente Leusden) een waarschuwingbord 'Wolvenleefgebied' geplaatst, nadat enkele incidenten met wolven hadden plaatsgevonden. Door de wolvenproblematiek trok provinciaal beleid veel meer aandacht. Foto door Walter Herfst, 2024.

Den Treek

Henschoten

Particulier landgoed | Eigen weg

Welkom, u bent te gast op familie-landgoed Den Treek Henschoten.

Toegang tussen zomroegang en zomroergang.

Wandelen uitsluitend op wegen en paden.

Handlen aan de lijn.

Pauzerijden en fietsen uitsluitend op de daartoe aangegeven paden.

Open vuur en roken zijn niet toegestaan.

U beleeft het landgoed op eigen risico.

Voor alle andere (commerciele) activiteiten op het landgoed is de toegang verboden, tenzij schriftelijk toestemming is verleend door de eigenaar. Artikel 461 WvS.

www.dentreekhenschoten.nl

Wolvenleefgebied

Beste bezoeken: in een groep met een wolf, samen met een wolf.

Wij adviseren je bij bezoeken graag even met je wv en vsv-kant om te zien wat je kunt.

in het k/v

- Hou je hand kort aangetrokken, ook in het ontmoetingsmoment
- spreuk houd een klein beetje in de hand, maar de wolf de hand niet aanraken
- gaaf de wolf ruimte om weg te lopen
- hou je hoofd afzijdig
- hou de wolf niet aanraken
- hou de wolf niet aanraken
- hou de wolf niet aanraken

Alle de informatie op deze kaart

Colofon

Uitgave: WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
wbooks.com

Tekst: Renger E. de Bruin

Ontwerp: Van Rosmalen & Schenk, Amsterdam

© 2025 WBOOKS Zwolle/de auteur
Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2025.

Mogelijk gemaakt door het provinciebestuur en uitgegeven ter gelegenheid van 650 jaar provincie Utrecht in 2025.

ISBN 978 94 625 8691 8
NUR 693

W BOOKS

Renger E. de Bruin

Trouw en onwrikbaar

Tweeduizend jaar provinciebestuur in Utrecht

Op 17 mei 1375 sloot de Utrechtse bisschop Arnold van Horne met de geestelijken, ridders en steden in een deel van zijn gebied, het Nedersticht, een overeenkomst over medezeggenschap. Deze Stichtse Landbrief vormt het begin van de Staten van Utrecht. De huidige democratie bouwt voort op dergelijke laatmiddeleeuwse verdragen, waarvan de Engelse Magna Charta de bekendste is. Dit boek laat aan het voorbeeld van de regio Utrecht zien hoe openbaar bestuur zich in de loop der eeuwen heeft ontwikkeld.

9 789462 586918